

LITERATURA I IZVORI

¹ Taube F. V., *Opis Slavonije i Srema* (opis puta 1776. i 1777. po turskoj granici, po Slavoniji i Sremu u susjednim zemljama). Zbornik Mat. Srpske za književnost i jezik, N. Sad, 1954, II, 167 (§ 27). — ² Romić S., *Anketni podaci starih seljaka iz Rešetara*. — ³ Taube F. V., *Ibid.*, 163 (§ 13). — ⁴ Taube F. V., *Ibid.*, 169 (§ 30) — ⁵ Kadić M., *Anketni podaci starih seljaka iz Gradišta, Županje i Babine Grede*. — ⁶ Tkalac K., *Babogredska kompanija*, vlastito izdanje, Županja, 1970, 60. — ⁷ Kadić M., *Iz povijesti svinjogojstva Slavonske Posavine*, izdanje Muzeja Županja, 1964, 12. — ⁸ Kadić M., *Govedarstvo Slavonske Posavine*, izdanje Mat. Hrv., Vinkovci, 1965, 4. — ⁹ Relković M. A., *Satir*, III izd., Osijek, 1822, 88 i 89.

Marko KADIĆ

KEEPING AND FEEDING PIGS AND CATTLE AT THE TIME OF THE MILITARY BORDER IN SLAVONIA

Using the data from written documents and oral information from old people author describes first of all the geographical and climatic conditions, the government in the Military Border Region (1700-1881). Namely, the region lying in the southern part of Slavonia and Srijem along the Sava river in the width of 20-30 km, which possessed the complete civil and military power and which was established to protect the border from the Turks.

The author then describes the way of keeping and feeding the pigs and cattle in this region, which was rather easy to do. All the cattle was moving freely through the big forests and meadows as well as over the uncultivated and marshy land looking for food and staying in the open during the summer as well as the winter season. Only if the winter was extremely severe and the snow very deep the cattle stayed in stables.

There were more pigs than cows. They were mostly driven into old oak-woods which used to be very rich on acorns. Besides grazing this was the most important food for the pigs all the year round. Only during very strong winters they were fed with the husks of plums mixed with partly decayed pumpkins and little water with wheat bran or chaff and small particles of hay and vetch. When there was an abundance of acorn they kept gathering that into barrels and moistening it and they fed their pigs with it during the winters. Only the boar used to get maize and barley-corn, while the sows got an ear of corn per each suckling pig.

Cows were grazing not only in old woods, but on all the other open pastures and fields. They were also passing on marsh lands so they moving in search for food all the time. During the winter their food was very poor namely thin straw, scraps of food left by the horses, the straw of wheat and oats, chaff, cornstalks used as fodder. Cows were kept in the open or under the sheds and only during very strong winters in stables.

Calves were not separated from the cows in those days as they were not being milked until much later. As soon as they were a little stronger they joined the cows. In the autumn the male calves were made unable for breeding by twisting, namely by a bloodless but very painful castration to grow oxen of them. Sometimes there were more oxen in some stables than other cattle. Because oxen were the most important working force and ploughing force in the past, they were the best make of tractors of their time, so they were well sold at the cattle market.

Although the keeping of cattle in those days was simple and its feeding poor which resulted in a slow growth, its health condition was rather favorable and it had a firm constitution.

The economic profit coming from cattle lay in its big number, its favorable sale for slaughtering and fattening, but especially for work (oxen).

(Rad je Uredništvo primilo 15. I 1982. god.)

Gojko NIKOLIS

RATNI SANITET U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI I REVOLUCIJI*

Trijada: Kultura — nauka — rat, ako se pomene čoveku pacifističko-humanističke orijentacije, izazvaće u njemu spontani refleksi čuđenja nad paradoksalnosti, pa čak i nepomirljivosti prvih dveju kategorija sa kategorijom rata kao zbivanjem u kome dolazi do izražaja besmisleno uništavanje kulturnih, naučnih i ljudskih vrednosti.

Pa ipak, dublji i objektivni pogled u celokupnu istoriju ratova razotkrice postojanje trajne sprege između kulture, nauke i oružane sile. Društveni karakter oružane sile, karakter rata, ratni ciljevi, strategija i taktika, bili su, pored ostalih činilaca, uslovljeni i stepenom razvitka nauke, pa, na žalost i kulture, kako u toku rata tako, još i više, u fazi priprema za rat. Ova sprega je najočividnija između rata i nauke. Od pravednih zvezdoznanača, preko Arhimeda, pa do otkrića nuklearne energije nauka je bila tesno udružena sa oružanom silom, bilo kao njen savjetnik, bilo kao izvršilac porudžbina neophodnih za vođenje rata. U današnjem dobu je ovaj fenomen dosegao, čini se, kulminativnu i krajnje opasnu tačku, kada se celokupna nauka, sa svim svojim granama, bez izuzetka, upreže u jaram militarizma, imperijalizma i hegemonizma.

Posle takvih konstatacija umesno je da se postavi pitanje: prvo, da li su nauka i kultura u NOR-u imale bitno drugačiju ulogu, s obzirom na bitno drugačiji karakter samog rata? Drugo, u kojoj meri i na koji način su one ispoljavale svoju ulogu u našem ratu?

No, budući da cvako postavljena pitanja prelaze okvir teme koja je meni zadata, i jer pouzdano računam da će na njih bolje odgovoriti kompetentni učesnici ovog skupa, ja ću pokušati da odmah skrenem pažnju na fenomen naše zdravstvene službe u ratu.

Ipak, neka i meni bude dozvoljeno da iskažem svoje uverenje da su nauka i kultura, a naročito kultura, shvaćene u najširem filozofsko-etičkom smislu, morale biti utemeljene u narodnooslobodilačku borbu kao njoj imanentne kategorije, kao izraz osmišljenosti borbe i revolucije, jer bez kulture ta borba ne bi ni zaslužila atribut „oslobodilačka”, niti bi revolucija imala svoj pravi i krajnji smisao.

Naš ratni sanitet najčešće se posmatra kao stručna aktivnost, kao samarićanstvo u korist partizanskih ranjenika i bolesnika, kao taktička veština radi ublažavanja njihovih patnji i spasavanja života pred nasrtajima neprijatelja, kao doprinos borbenoj sposobnosti i moralnoj čvrstini

* Rad je saopšten na Međukademijskom skupu, održanom 20. X 1981. god. u Strugi.

vojske. Što se čisto medicinskih rezultata tiče, valja i ovde i danas priznati da su ti rezultati, ako se ocenjuju sa stanovišta ondašnje nauke, bili veoma skromni.

Razlozi tome leže:

a) — u izuzetno velikoj oskudici materijala i stručnih snaga. Najveća oskudica je vladala u hirurzima. Da napomenemo samo da su razvijene zemlje ušle u drugi svetski rat s arsenalom lekova protiv infekcije rane, kao što su sulfonamidski preparati, da se već sredinom rata pojavio i veoma efikasni penicilin, a uskoro i drugi antibiotici;

b) — u drastičnom delovanju vojnog faktora koji je za medicinu bio veoma nepovoljan. Taktika partizanskog ratovanja nametala je česte i dugotrajne pokrete, a medicina, da bi mogla da učini svoje, zahteva mirovanje ranjenika. Povoljan izuzetak od ovog su predstavljale slobodne teritorije koje su pružale mogućnost makar i relativnog i kratkotrajnog mirovanja.

Veština zdravstvenih radnika u improvizacijama materijalnih sredstava, u sakrivanju ranjenika radi spasavanja golog života ispred genocidnih nastojanja neprijatelja (tajne bolnice u šumama i zemunice) ta veština je zadobila opšte divljenje sveta, ali nije bila dovoljna da nadoknadi (medicinski štetan) učinak pomenutih faktora.

Isto tako već je opisan značajan učinak ratnog saniteta na moral vojske. Pokazalo se da je taj moralni učinak daleko veći od materijalno-medicinskog. Pokazalo se da i *minimalna* medicinska pomoć pružena veoma primitivnim sredstvima u jednom oslobodilačkom ratu stvara u borca sigurnost i spremnost da podnosi patnje.

Pred ovim skupom može se postaviti pitanje: prvo, da li je i u kojoj meri naš ratni sanitet bio *izraz* kulturno-naučnih vrednosti NOB, i drugo, da li je taj sanitet, uprkos svojim skromnim snagama i sredstvima, bio i *pokretač* nekih kulturno-naučnih delatnosti?

Na oba pitanja može se odgovoriti samo pozitivno.

Već samo postojanje organizovane sanitetske službe, i to već od prvih dana ustanka, samo po sebi, svedočilo je o jednom osebnom etičkom, intelektualnom, kulturnom, pa čak i naučnom sadržaju celokupne NOB. Kao takva, naša sanitetska služba vršila je snažan moralno-politički uticaj na narodne mase. Stanovništvo koje još nije bilo odlučno u svom opredeljenju prema ustanku i narodnooslobodilačkom pokretu videlo je u partizanskim zdravstvenim radnicima specifičnu duhovnu vrednost kojom se partizanska vojska bitno odlikovala u poređenju sa raznim kvilinskim i okupatorskim formacijama. Svet je mogao da se uveri u to da partizani nisu nikakve „bande“, „odmetnici“, ili „šumnjaci“, kako ih je fašistička propaganda nazivala. Na planu idejne, tj. humane afirmacije narodnooslobodilačke vojske pred narodom možda najznačajniju ulogu su odigrali upravo istaknute *ličnosti* među partizanskim zdravstvenim radnicima, lekarima, farmaceutima i drugim. Bili su to poznati narodni lekari, stručnjaci i naučni radnici. Svi oni su već od ranije bili politički orijentisani kao narodni borci, demokrate ili komunisti. Posve je sigurno da su ta imena, kao i organizacija u kojoj su delovali, olakšavali ruko-

vodstvu narodnooslobodilačkog pokreta da se pred stanovništvom okupiranih gradova, pa i pred političkim faktorima van naše zemlje, predstavi u pravoj svetlosti.

S druge strane, naš ratni sanitet, dakako u granicama svojih objektivnih mogućnosti, bio je i *pokretač* kulturno-naučnog rada kako u redovima partizanskih boraca — tako i u samoj bazi naroda, onde gde su vladale beda, zaostalost i boleštine.

Na polju podizanja kulture i prosvete delovali su u jedinicama kulturni odbori, u čijem programu rada su stajali i zadaci na podizanju lične i kolektivne higijene, na podsticanju svakog pojedinca i celokupnog vojnog kolektiva na sprečavanje zaraznih bolesti, naročito pegavca. U borbi protiv vaši, tog neprijatelja br. 2, partizanski sanitet, nemajući u ono vreme već postojećih hemijskih insekticida, uspešno je iskoristio improvizovana sredstva: partizansko bure i vruće komore. Pri narodnooslobodilačkim odborima su delovale zdravstvene sekcije, čiji je začetnik bio profesor Simo Milošević, član Izvršnog odbora AVNOJ-a.

Među svim zdravstvenim institucijama ipak su najveću ulogu odigrale partizanske bolnice kao kulturni centri. Tu se učvršćivalo jedinstvo među ranjenim borcima i jedinstvo između boraca i naroda koji je iz okolnih sela rado hrlilo na sve kulturne priredbe. Oblici ondašnjih mas-medija su bili: dnevne usmene informacije o vojno-političkim događajima, horske recitacije, škečevi, popularni „vrabac“, zidne novine, pevački zborovi, pozorišne predstave, itd.

Razume se, pored ovih institucija, značajan uticaj u zdravstvenom prosvetivanju naroda odigrali su i sami zdravstveni radnici u svakodnevnom ličnom kontaktu s narodom. Vreme mi ne dozvoljava da realni učinak ondašnjeg kulturno-prosvetnog rada ilustrujem i primerima, ali ne smem mimoći činjenicu da se u onim vremenima iskovala solidarnost između inteligencije i naroda i da je ta solidarnost možda najviši domet u realizaciji pojma kulture.

Što se naučnog rada tiče lično smatram da tome pitanju treba prići s najvećom obazrivošću, pa, rekao bih, i skromnosti. Ovako već i zato što još ni danas nisu svuda usaglašena mišljenja o tome šta se zapravo podrazumeva pod naučnim radom. Mišljenja se kreću u rasponu između priznavanja elementarnoj deskripciji novih pojava kao začetku naučnog rada pa do tzv. fundamentalnih i programskih istraživanja u laboratorijama, obilato zasićenim modernom tehnikom. Negde u sredini ovog spora stoji i pitanje da li se i tzv. primenjenoj nauci može priznati status „istinske“ nauke.

Čuvajući se i najmanje idealizacije u predstavljanju uloge i položaja medicinske nauke u našem ratu, mogao bih s priličnom sigurnošću i odgovornošću navesti samo sledeće.

Prvo, naši visokokvalifikovani zdravstveni radnici (lekari i farmaceuti) ušli su u rat sa *naučnim* saznanjima, stečenim na fakultetima. Većina njih se trudila i uspevala, razume se u datim objektivnim okolnostima, da ta znanja i primenjuje, tj. da ranjenika leči na *naučnim* principima. U vezi sa tim treba ipak otvoreno priznati i dve negativne činjenice:

a) većina lekara je vladala znanjima iz opšte mirnodopske medicine, ali je mali broj poznao principe i praktična iskustva iz ratne hirurgije. To nam je bila značajna slabost;

b) bilo je pojedinaca koji su smatrali da je u primitivnim uslovima, kakvi jesu u svakom ratu, dozvoljeno i raditi primitivno tj. zanemariti princip naučnih metoda (asepse i antiseptice, na primer) i onde gde je bio ostvarljiv. Protiv takvih pojava se moralo i administrativno intervenisati.

Drugo, ako su nam, sve do potkraj rata, nedostajale laboratorije i klinike, neophodne za naučnu verifikaciju rezultata u kliničkoj medicini — onda su nešto povoljniji uslovi postojali na polju epidemiologije. Klasične metode epidemiološkog rada (posmatranje bolesnika i ekoloških uslova, statistika i anketa) bile su, koliko-toliko, dostupne svakom lekaru koji je iole raspolagao „epidemiološkim duhom“ pa je kao takav mogao i da dođe do naučno ispravnog zaključka: vojni kolektiv može da se sačuva od epidemije čak i ako boravi na endemoepidemijskom terenu, pod uslovom da je kolektiv dobro organizovan i ako su mu sve snage usredsređene na zaštitu od zaraze².

Treće, naučnost ili, tačnije rečeno, stručnost našeg ratnog saniteta nije bila uvek i svuda cenjena onoliko koliko je to objektivno zasluživalo i koliko su to zahtevali interesi ranjenika. Nisu svi štabovi i neka vojnopolitička rukovodstva, u ono teško i napregnuto vreme, bili kadri da shvate svu delikatnost i osetljivost sanitetske službe. Dolazilo je do nepotrebnih sporova oko čisto skolastičkog i sektaškog pitanja: šta je „važnije“, da li stručnost ili politika? U takvim sporovima je češće stradavala stručnost jer su se zdravstveni radnici, ne retko, oportunistički povlačili pred jačom silom.

Pa ipak, i uprkos takvim pojavama, istoričar će moći da utvrdi jednu konstantu: težnju saniteta i razumevanje najodgovornijih faktora u vojnopolitičkom rukovodstvu da se stručnost i naučna informisanost zdravstvenih radnika stalno afirmišu i podižu. U tom pogledu nesumnjiva za sluga pripada i Vrhovnom komandantu NOV i POJ. Uporedo sa svakodnevnom, nikada lakom ratnom praksom, sanitet je sam, po sopstvenoj inicijativi, težio da stečenu praksu sredi, analizira i osmisli. Htelo se i moralo se pomoći onima koji su bili manje iskusni, htelo se i moralo se poučiti i upozoriti one koji su se povodili za proizvoljnim i nenaučnim metodama rada. Težilo se ka sintezi jedinstvene ratnomedicinske doktrine u oblasti organizacije i taktike, u oblasti lečenja ratne rane i protivepidemijske službe.

Služeći se marksističko-dijalektičkim metodom posmatranja, uspevalo se da se u pravom času otkrije u ratnoj praksi ono što je novo, što je tek u začetku, što već jest, ili što još nije, ali što može biti.

Oblici delatnosti na ovome planu bili su sledeći:

1) kursevi i sanitetske škole u svim jedinicama i bolnicama. Postojala je deviza: „Svaka bolnica — sanitetska škola“;

2) časopisi, brošure, informativni bilteni, priručnici, većinom umnožavani na ciklostilu, ali i u štamparijama³;

3) savetovanja i kongresi; održana su tri kongresa: u Bosanskom Petrovcu (septembra 1942, u jeku bitke za Staljingrad), u Glini (februara 1944) i u Beogradu potkraj 1945. godine.

Na dnevnom redu bosansko-petrovačkog kongresa bile su teme:

G. Nikoliš, Uloga lekara u oslobodilačkoj borbi Jugoslavije; S. Milošević, Rad partizanskog lekara u narodu; F. Klanjhapel, I. Papo, Lečenje fraktura, indikacije za amputaciju i operativna tehnika amputacije; S. Milošević, Primena antitetanusnog seruma; D. Popović, Lečenje kongelacija; Đ. Mešterović, Lečenje rana i zaostali pogodak; S. Milošević, B. Božović, Higijensko-epidemiološka služba u NOVJ; S. Štajner, Konstrukcija suve komore za dezinfekciju; G. Nikoliš, Organizaciona pitanja našeg trupnog saniteta.

Gliniski kongres lekara (februara 1944) nije imao opštejugoslovenski karakter, već je bio sazvan od strane Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske. Podneseni su sledeći referati: B. Božović, Osvrt na nedostatke u dosadašnjem radu našeg vojnog saniteta; N. Černozubov, Osvrt na dosadašnji rad civilnog saniteta; L. Rogers, Izabrana poglavlja iz ratne hirurgije britanske armije; Š. Novosel, O ratnim ozljedama mekih dijelova; J. Kajfeš, Frakture i ozljede zglobova; V. Finderle, Mobilne hirurške ekipe; I. Papo, Izveštaj o četirimesečnom radu hirurške ekipe SOVŠ-a; A. Zimolo, Kongelacije s naročitim osvrtom na preventivne mjere; J. Rasuhin, Epidemiologija i profilaksa zaraznih bolesti u partizanskim prilikama; J. Perin, Depedikulacija u uslovima partizanskog rata; A. Vukas, Organizacija borbe protiv spolnih i kožnih bolesti i dosadašnji nedostaci u tom pogledu; E. Weiss, Avitaminoze i njima slična oboljenja⁴.

Paradoksalno je potvrditi, ali je, na žalost, činjenica da o beogradskom kongresu, krajem 1945. godine raspoložemo s najmanje podataka. Podneti su brojni referati iz svih oblasti ratne medicine i farmacije, ali im za sada nema traga. Jedino je sačuvan uvodni referat G. Nikoliša⁵

Iskustva, zabeležena na tim kongresima, poslužila su kao osnova za posleratne studije o opštenarodnoj odbrani te su ušla u fond naše vojne nauke. Moglo se doći do zaključka od univerzalnije vrednosti, naime, da je i tzv. malim sredstvima i snagama moguće voditi veliki i dugotrajni rat, pod uslovima da se vodi rat odbrane elementarno pravednih i egzistencijalnih ciljeva čovekovih⁶.

Značajan uticaj na razvoj naše vojnomedicinske misli imale su i savezničke sanitetske misije: sovjetska, britanska i švajcarska, a njihov dolazak na jugoslovensko ratište svedoči, takođe, i o tadašnjoj snazi u ugledu NOVJ⁷.

BELEŠKE

¹ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, knj. 1, dok. br. 56. — ² Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, knj. 1, dok. br. 13; Nikoliš G., *Korijen, stablo, pavetina*, Memoari, Zagreb, 1980, 381. — ³ Dragić Đ., *Razvoj istoriografije zdravstvene kulture NOR-a*, Vojnosanitetski pregled, 1966, 5; Katan E. je sastavio, do sada neobjavljeni, pregled sanitetskih publikacija za vreme NOR, prema kome se u toku rata pojavilo 118 knjiga i brošura, odnosno 124 stručna lista (tu su uračunate i džepne novine popularno-prosvetnog karaktera). Pregled je izrađen na osnovu sačuvanih primeraka i dokumentacije o izdavačkoj delatnosti u NOR. Može se sigurno tvrditi da je broj publikacija bio veći jer mnoge nisu sačuvane, naročito one iz prvih godina rata. Za periodiku brojni pregled je dat prema nazivu lista-časopisa. Neke od ovih publikacija su relativno redovno izlazile čak i u toku tri kalendarske godine, za koje vreme je izdato više brojeva tog lista. Međutim, najčešće se pojavljivao samo jedan ili dva broja. Veoma je

teško da se utvrdi cifra izdatih brojeva pojedinih publikacija, dok je utvrđivanje tiraža potpuno nemoguće. — ⁴ Nikoliš G., *Prvi kongres partizanskih lekara i njegov značaj*, Vojnosanitetski pregled, 1979, 11; Idem, *Prvi kongres liječnika narodnooslobodilačke fronte Hrvatske*, Liječnički vjesnik, 1979, 11. — ⁵ Idem, *Razvoj sanitetske službe u našoj Armiji*, VIZ, Beograd, 1947. — ⁶ Idem i sar., *Od nas zavisi, zdravstveni radnik u odbrani zemlje*, Beograd, 1959; Idem, *Odbrana pomoću malih sredstava*, SANU, knj. D, Odeljenje medicinskih nauka, knj. 28, Beograd, 1977; Nikoliš G., Dragić Đ., *Strani lekari u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945. godine*, Vojnosanitetski pregled, 1971, 1.

Gojko NIKOLIŠ

MILITARY MEDICAL SERVICE DURING THE PEOPLE'S WAR FOR LIBERATION AND REVOLUTION

Yugoslavia's wartime medical service is most frequently studied as a professional and humanitarian activity to treat the wounded, raise military readiness and strengthen the morale of the fighting men. In this connection, it should, however, be admitted that results were often very modest from the purely medical standpoint. The reason for this lies in the serious shortages of supplies and personnel, especially surgeons, whereas a decisive role was played by the military factor: the tactics of partisan warfare which made it impossible for the wounded to rest for long in any one place, although rest is necessary for the healing process.

The scientific and cultural activities of the military medical service have not been presented synthetically so far. They may be regarded as an expression of the cultural and scientific values of the National Liberation War and likewise as one of the *motor forces* behind them.

The very existence of an organized medical service, and from the very first days of the war at that, in itself bears witness to the special ethical, intellectual, cultural and scientific substance of the entire National Liberation War. As such, our medical service had a powerful moral and political influence on the people at large. That part of the population that was still not resolute in opting for the uprising saw in the partisan medical personnel a value setting the partisan army substantially apart from the occupiers and various quisling formations. In this sense, an important role was discharged by outstanding persons among the partisan doctors, well-known experts, and scientific research workers with a left-wing and democratic orientation.

On the other hand, our wartime medical service, again in the boundaries of objective possibilities, was the *moving force* of cultural and scientific work both among the fighting men and various sections of the population, and especially among the peasants burdened by poverty, backwardness and disease. This paper described the work of the medical sections of the national liberation committees and the achievements of those sections in giving publicity to health measures. Medical journals were published, and professional courses were offered for medical personnel. Three congresses of physicians (1942, 1944 and 1945) reflected the endeavour to conceptualize wartime practices, synthesize experience and thus lay the groundwork for our military medical doctrine.

(Rad je Uredništvo primilo 15. VIII 1982. god.)

Jaša ROMANO

BOLNIČARKE U SASTAVU NOV I POJ — NJIHOV DOPRINOS U SPASAVANJU I LEČENJU RANJENIKA I BOLESNIKA, KAO I PRILOG POGINULIH, UMRLIH, I ZAROBLJENIH BOLNIČARKI

Jedna od karakteristika oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije ogleda se u učešću velikog broja žena u sastavu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ). Ni u jednoj armiji koje su učestvovala u drugom svetskom ratu nije bilo procentualno toliki broj žena kao u NOV i POJ. Prema nepotpunim podacima, u njenom sastavu je bilo preko 100 000 žena od kojih je poginulo u toku rata oko 25 000. U borbama je ranjeno oko 40 000 žena od kojih je ostalo oko 3 000 teških invalida. Od preživelih učesnica preko 2 000 su nosioci Partizanske spomenice 1941. godine, a 90 je proglašeno za narodne heroje Jugoslavije.

Do tako masovnog uključivanja žena u NOV i POJ nije došlo slučajno. Od odlučujućeg značaja je bio faktor svesnosti, a u prilog tome govori i podatak, da je između dva svetska rata, zahvaljujući radu Komunističke partije među radnicima, studentima i učenicama, u revolucionarni radnički i napredni omladinski pokret bilo uključeno veliki broj žena. U vezi sa masovnim uključivanjem žena u narodnooslobodilački rat, drug Tito u uvodniku zbornika „Borbeni put žena Jugoslavije” navodi: „Do velikog učešća žena u našem narodnooslobodilačkom ratu nije došlo slučajno. To je rezultat rada Partije prije rata i visoke svijesti, političke zrelosti i patriotizma velikog broja žena u našoj zemlji... U historiji su zaista rijetki primjeri tako masovnog učešća žena u borbi i njihove tako velike hrabrosti i stoicizma”.

Međutim, činjenica je, da su se žene na početku ustanka morale izboriti za priznanje statusa borca u NOV i POJ, odnosno da budu tretirane kao saborci drugova. Bilo je sektašenja po pitanju njihovog prijema u partizanske odrede i to ne samo od strane boraca, već i nekih rukovodilaca. Sa nepoverenjem se gledalo na žene smatrajući da one u NOV i POJ ne mogu biti borci u pravom smislu te reči. Sektašenja u vezi prijema žena bilo je, gotovo, u svim pokrajinama na početku ustanka. Navješćemo samo neke izrazitije slučajeve.

Veći broj drugarica sa teritorije Podrinja želelo je na početku ustanka da se uključe u prve partizanske odrede. Rukovodstvo tih odreda nije htelo da ih primi, a u nedoumici je bio i Okružni komitet KPJ za šabački okrug u vezi njihovog uključivanja u odrede, pa se dopisom od 14. jula 1941. godine obratio Pokrajinskom komitetu za Srbiju za mišljenje.¹ U

¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (ZDP), tom I, knj. 1, 42.